

ТЕМА 8-9. ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ. РИНКОВА ІНФРАСТРУКТУРА.

- 1.** Ринок: поняття, умови та принципи функціонування, функції, суб'єкти та об'єкти.
- 2.** Ринковий попит та ринкова пропозиція. Утворення ринкової ціни.
- 3.** Роль конкуренції і монополії в ринковому ціноутворенні. Антимонопольна політика держави.
- 4.** Основні підходи до класифікації ринків та їх характеристика. Особливості ціноутворення на окремих ринках.
- 5.** Сутність та елементи ринкової інфраструктури.

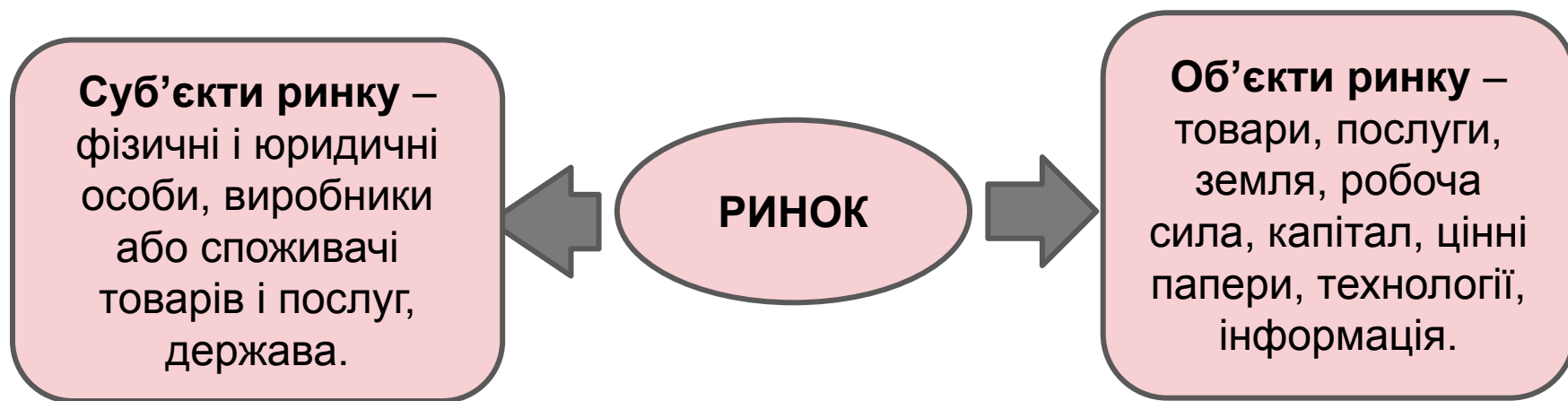
РИНОК – СИСТЕМА ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН МІЖ ВИРОБНИКАМИ І СПОЖИВАЧАМИ З ПРИВОДУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ТОВАРІВ І ПОСЛУГ. ЦЕ ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ І ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ.

Умови функціонування ринку:

- розвинуте товарне виробництво на основі суспільного поділу праці та спеціалізації товаровиробників;**
- рівноправність всіх форм власності та економічна незалежність господарюючих суб'єктів;**
- вільний обмін ресурсами і товарами на ринку;**
- наявність достатньо великої кількості продавців і покупців на ринку, можливість вибору для них і конкуренція між ними.**
- існування розвинутого ринкового законодавства, ринкової інфраструктури і розвинутої кредитно-грошової системи.**

Принципи функціонування ринку:

- економічна свобода суспільної діяльності суб'єктів ринку;
- вільне ціноутворення в умовах ринку під впливом попиту і пропозиції;
- принцип пріоритету інтересів споживача над інтересами виробника;
- принцип відкритості економіки і вільний доступ до ресурсів і інформації;
- перевага горизонтальних економічних зв'язків над вертикальними між виробниками.

ФУНКЦІЇ РИНКУ:

- регулююча – ринок регулює пропорції між виробництвом певної продукції в залежності від попиту, перерозподіляючи ресурси, працю і капітал;
- контролююча – ринок показує суспільну необхідність виробленого товару в процесі його реалізації на ринку;
- стимулююча – ринок спонукає виробника знижувати витрати на виробництво, підвищувати якість продукції, щоб досягти більшої ефективності;
- розподільча – ринок – це фаза обміну в процесі відтворення, яка встановлює збалансованість економіки у всіх фазах;
- інформаційна – ринок через ціни дає інформацію суб'єктам про те, що вигідно виробляти, в якій кількості, для кого.

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ –
ЦЕ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ЦІН І РОЗПОДІЛУ
РЕСУРСІВ, ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ЩОДО
ВСТАНОВЛЕННЯ ЦІН, ОБСЯГУ ВИРОБНИЦТВА І ПРОДАЖУ ТОВАРІВ
ТА ПОСЛУГ.

Елементи економічного механізму функціонування ринку:

- ◆ **ринковий попит;**
- ◆ **ринкова пропозиція;**
- ◆ **ринкова ціна;**
- ◆ **конкуренція.**

ДАНИЙ ТОВАР ЗА ВСІМА МОЖЛИВИМИ ЦІНАМИ ЗА ВИЗНАЧЕНИЙ ПРОМІЖОК ЧАСУ.

ОБСЯГ (ВЕЛИЧИНА) ПОПИТУ – КІЛЬКІСТЬ ДАНОГО ТОВАРУ, ЯКУ БАЖАЮТЬ І МОЖУТЬ КУПИТИ СПОЖИВАЧІ ЗА ПЕВНОЮ КОНКРЕТНОЮ ЦІНОЮ.

ЗАКОН ПОПИТУ – ПРИ ЗНИЖЕННІ ЦІНИ ТОВАРУ ЗРОСТАЄ ОБСЯГУ ПОПИТУ НА ЦЕЙ ТОВАР І, НАВПАКИ, У РАЗІ ЗРОСТАННЯ ЦІНИ – ОБСЯГ ПОПИТУ ЗМЕНШУЄТЬСЯ.

ГРАФІЧНИМ ЗОБРАЖЕННЯМ ЗАЛЕЖНОСТІ МІЖ ОБСЯГОМ ПОПИТУ І ЦІНОЮ Є **КРИВА ПОПИТУ**.

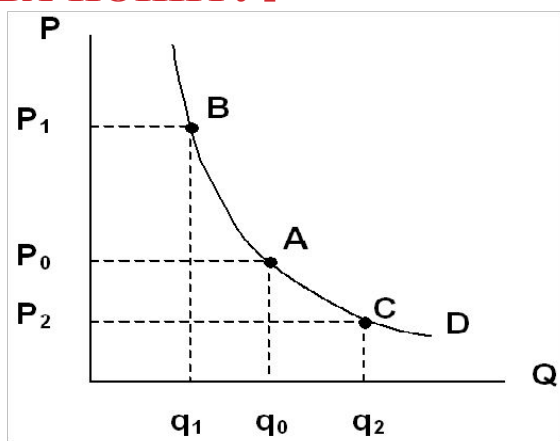

Рис. 1. Зміна обсягу попиту

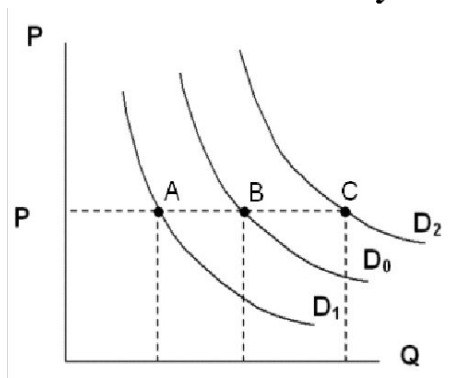

Рис. 2. Зміни попиту в цілому

Зміна величини попиту – це зміна обсягів товарів за різних цін.

Зміни попиту в цілому відбуваються під впливом дії **нецінових чинників попиту**, до яких належать:

- доходи населення;
- кількість споживачів;
- зміни цін на інші товари: на товари-замінники та комплементарні блага;
- інфляційні очікування покупців;
- накопичене майно;
- смаки та споживчі переваги покупців.

Зміна попиту – це рух кривої попиту праворуч вгору – при збільшенні попиту та ліворуч донизу – при зменшенні попиту.

ПРОПОЗИЦІЯ – БАЖАННЯ І ЗДАТНІСТЬ ПРОДАВЦІВ ПОСТАЧАТИ НА РИНОК ПЕВНИЙ ТОВАР ЗА ВСІМА МОЖЛИВИМИ ЦІНАМИ В ПРОДОВЖ ПЕВНОГО ЧАСУ. **ОБСЯГ (ВЕЛИЧИНА) ПРОПОЗИЦІЇ** – ЦЕ КІЛЬКІСТЬ ТОВАРІВ АБО ПОСЛУГ, ЯКУ ВИРОБНИКИ ГОТОВІ ПРОДАТИ ЗА ПЕВНОЮ ЦІНОЮ У ДЕЯКИЙ ЧАС. **ЗАКОН ПРОПОЗИЦІЇ** – ПРИ ЗНИЖЕННІ ЦІНИ ТОВАРУ ЗМЕНШУЄТЬСЯ ОБСЯГ ПРОПОЗИЦІЇ І, НАВПАКИ, У РАЗІ ЗРОСТАННЯ ЦІНИ – ОБСЯГ ПРОПОЗИЦІЇ ЗРОСТАЄ. ГРАФІЧНИМ ЗОБРАЖЕННЯМ ЗАЛЕЖНОСТІ МІЖ ОБСЯГОМ ПРОПОЗИЦІЇ І ЦІНОЮ Є **КРИВА ПРОПОЗИЦІЇ**.

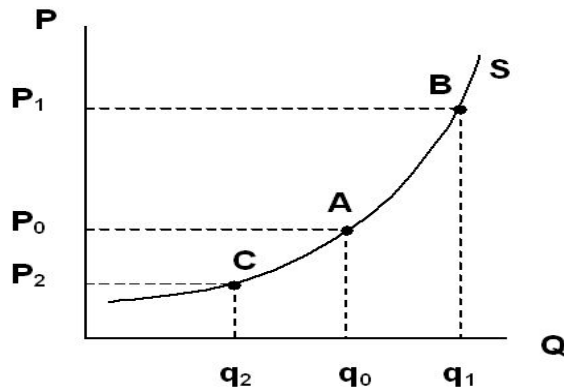

Рис. 3. Зміна обсягу пропозиції.

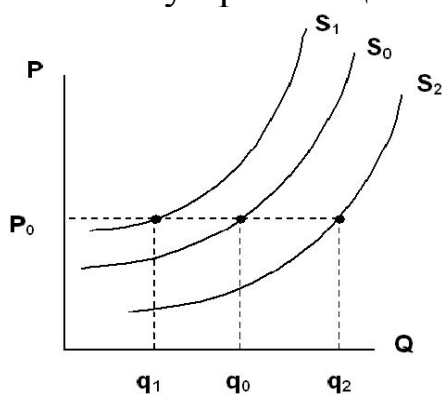

Рис. 4. Зміна пропозиції в цілому.

Зміна величини пропозиції – це зміна обсягів товарів для продажу за різних цін. **Зміни пропозиції** в цілому відбуваються під впливом дії **нецінових чинників пропозиції**, до яких належать:

- кількість продавців даного товару;
- ціни на ресурси;
- характер технології;
- природнокліматичні умови;
- податки та дотації виробникам.

Зміна пропозиції – це рух кривої пропозиції праворуч донизу – при збільшенні пропозиції та ліворуч вгору – при зменшенні пропозиції.

Ринкова рівновага – це ситуація на ринку, за якої величина попиту дорівнює величині пропозиції, тобто відбувається узгодження інтересів споживачів і виробників.

Наслідок ринкової рівноваги – утворення рівноважної ціни.

Рівноважна ціна – це ціна, яка водночас влаштовує і покупця і продавця, і за якої обсяг попиту дорівнює обсягу пропозиції.

Графічно ринкова рівновага зображується як **точка перетину кривих попиту і пропозиції** (рис. 5).

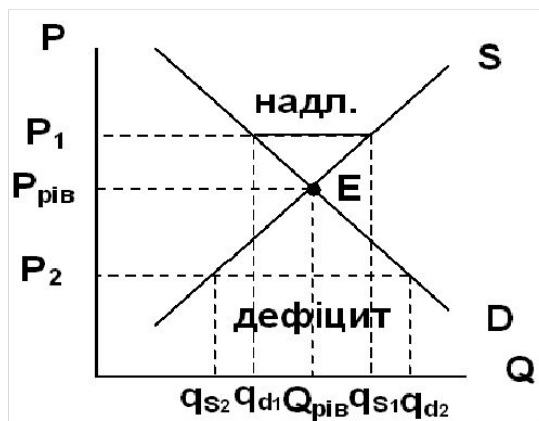

Рис. 5. Ринкова рівновага

E – точка ринкової рівноваги; $P_{рів}$ – рівноважна ціна; $Q_{рів}$ – рівноважний обсяг продажу.

Дефіцит товару – це стан ринку, при якому обсяг попиту на певний товар перевищує обсяг його пропозиції внаслідок встановлення ринкової ціни на рівні нижчому за ціну ринкової рівноваги (на рис. 5 дефіцит утворився при ціні P_2 , що є нижчою за рівноважну ціну $P_{рів}$).

Надлишок товару – це стан ринку, при якому обсяг попиту на певний товар менший за обсяг пропозиції внаслідок встановлення ринкової ціни на рівні вищому за ціну ринкової рівноваги (на рис. 5 надлишок виникає в результаті встановлення ціни P_1 , що є вищою за рівноважну ціну $P_{рів}$).

КОНКУРЕНЦІЯ – ЦЕ БОРОТЬБА МІЖ ТОВАРОВИРОБНИКАМИ ЗА ВИГІДНІШІ УМОВИ ВИРОБНИЦТВА І ЗБУТУ ТОВАРІВ ТА ПОСЛУГ, ЗА ПРИВЛАСНЕННЯ НАЙБІЛЬШИХ ЕКОНОМІЧНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ, ЗА НАЙКРАЩЕ МІСЦЕ НА РИНКУ, ЗА СПОЖИВАЧІВ.

УМОВАМИ ВИНИКНЕННЯ КОНКУРЕНЦІЇ Є:

- а) масовий розвиток підприємництва;
- б) наявність на ринку двох і більше товаровиробників;
- в) перехід змагальності зі сфери споживання у сферу виробництва;
- г) орієнтація підприємницької діяльності виключно на попит.

Позитивні риси конкуренції:

- стимулювання процесу усупільнення виробництва;
- стимулювання технічного прогресу; підвищення якості продукції, зниження витрат виробництва;
- залежність доходів підприємця, і робітника від кількості та якості праці;
- можливість регулювання з боку держави.

Негативні риси конкуренції:

- застосування нечесних прийомів у боротьбі;
- надмірна експлуатацію природних ресурсів та екологічні порушення;
- сприяння диференціації виробників;
- зростання ступеня експлуатації найманої праці.

ВИДИ КОНКУРЕНЦІЇ:

За можливостями впливу на ціну товару:

- **досконала конкуренція** (відсутня можливість впливу на ціну товару);
- **недосконала конкуренція** (є можливість впливати на ціну товару).

За місцем здійснення:

- **міжгалузєва** (здійснюється між підприємствами різних галузей);
- **внутрішньогалузєва** (здійснюється між виробниками однієї галузі).

За способами конкурентної боротьби:

- **цінова** (головним інструментом конкуренції є ціна товару);
- **нецінова** (головними інструментами конкуренції є реклама та якість товару).

За відповідністю законодавству:

- **добросовісна** (конкуренція ведеться дозволеними законодавством методами);
- **недобросовісна** (конкуренція ведеться забороненими законодавством методами).

АНТИПОДОМ І ОБ'ЄКТИВНИМ НАСЛІДКОМ КОНКУРЕНЦІЇ Є **МОНОПОЛІЯ.**

Монополія – це угода, союз, об'єднання відносно невеликої кількості великих підприємств, що зосредили в своїх руках виробництво і збут значної, вирішальної частини продукції якоїсь галузі економіки.

Монополія означає **контроль виробника над ринковою ціною.**

Монополія формується внаслідок:

- **Концентрації виробництва** – процесу зосередження засобів виробництва, працівників і обсягів виробництва на великих підприємствах.
- **Концентрації капіталу** – процесу збільшення розмірів індивідуального капіталу за рахунок капіталізації додаткової вартості (прибутку).
- **Централізації капіталу** – збільшенню розмірів капіталу шляхом об'єднання індивідуальних капіталів або внаслідок поглинання.

Негативні наслідки монополій:

- необґрунтоване збільшення цін на товари монополії;
- неефективна структура виробництва;
- неефективний розподіл ресурсів;
- зниження рівня життя споживачів;
- стримання науково-технічного прогресу (НТП).

З метою стримання наслідків функціонування монополій держава проводить **антимонопольну політику.**

Антимонопольна політика – це економічна політика, спрямована на запобігання монопольній діяльності, її обмеження та припинення, а також на розвиток конкуренції.

Існують дві основні форми боротьби з монополіями:

- попередження створення монополій;
- обмеження використання монопольної влади.

До методів здійснення антимонопольної політики відносять:

- **правові** – прийняття відповідних законодавчих актів;
- **організаційно-контролюючі** – заходи на запобігання порушення конкурентного законодавства; проведення моніторингу, перевірок, призначення експертизи;
- **адміністративно-імперативні** – примусовий поділ суб'єктів господарювання, застосування санкцій, накладання штрафів;
- **профілактично-роз'яснювальні** – інформування, внесення пропозицій, надання рекомендацій, попередніх висновків стосовно порушень, роз'яснення щодо кваліфікації порушень.

СТРУКТУРА РИНКУ – ЦЕ СУКУПНІСТЬ РІЗНИХ ВИДІВ РИНКІВ В МЕЖАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.

Рис 6. Структура національного ринку

РИНОК ТОВАРІВ І ПОСЛУГ – РИНОК, ДЕ ЗДІЙСНЮЄТЬСЯ РУХ ПРЕДМЕТІВ СПОЖИВАННЯ ТА ЗАСОБІВ ВИРОБНИЦТВА.

Він поділяється на: **споживчий ринок і ринок засобів виробництва.**

Відмінності між споживчим і ринком засобів виробництва:

- розрізняються за характером попиту (попит на продукцію споживчого ринку називається природним, оскільки його причиною є потреба споживача, попит на засоби виробництва є похідним від споживчого попиту);
- попит на споживчому ринку гнучкіший, ніж попит на засоби виробництва;
- на ринку засобів виробництва діє значно вужче коло партнерів, тоді як на споживчому ринку, суб'єктів набагато більше;
- різні способи доведення продукції до споживача.

На даних ринках **ціною** є ціна або предметів споживання, або ж засобів виробництва.

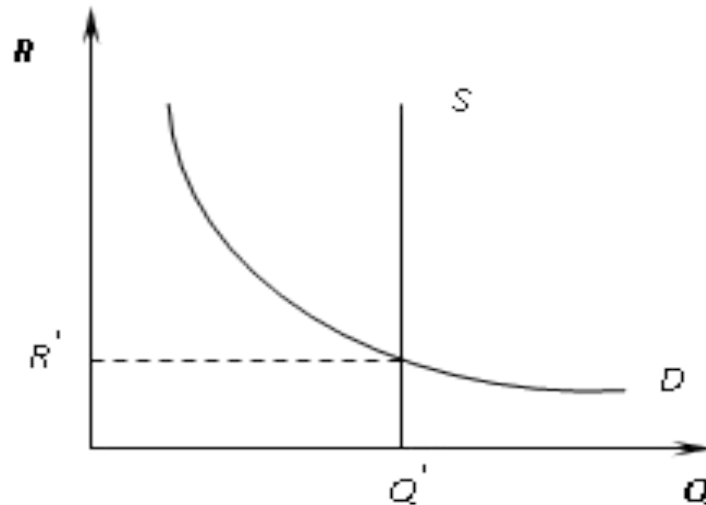
РИНОК ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ – ЦЕ РИНОК, ДЕ ОБЄКТОМ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ Є ПРИРОДНІ РЕСУРСИ, А НАСАМПЕРЕД ЗЕМЛЯ.

На ринку природних ресурсів (землі) *продавцем* може бути приватна особа, орган державної місцевої або центральної влади, навіть корпорація.

Покупцями можуть бути окремі фермери, підприємства з видобутку ресурсів, окремі забудовники або будівельні компанії.

Важливою особливістю даного ринку є **незмінна пропозиція природних ресурсів (землі).**

Ціною на даному ринку є **рента (R)** – плата за користування землею.

Рис. 7. Графічна модель ринку землі

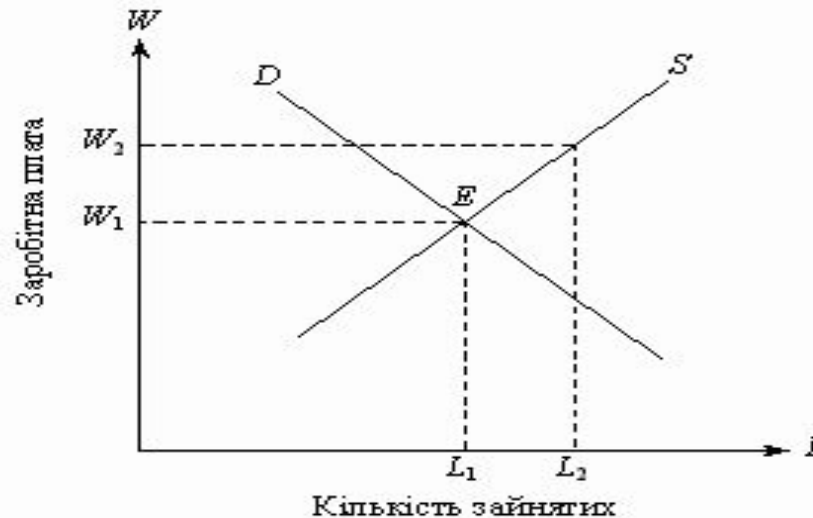
РИНОК РОБОЧОЇ СИЛИ – ЦЕ РИНОК, ЯКИЙ ОХОПЛЮЄ ВІДНОСИНИ, З ПРИВОДУ НАЙМУ РОБОЧОЇ СИЛИ, ЇЇ ЗВІЛЬНЕННЯ, ПЕРЕКВАЛІФІКАЦІЇ ТОЩО.

Об'єктом купівлі-продажу на ринку робочої сили є здатність до праці (робоча сила) працівника.

Формувати *пропозицію*, може будь-яка людина працездатного віку. *Купувати* послуги праці можуть приватні підприємці або держава.

Попит на робочу силу (рис. 8) визначається числом і структурою робочих місць, що наявні в економіці та вимагають заповнення.

Пропозиція робочої сили (рис. 8) охоплює всі категорії працездатного населення, що претендують на роботу за наймом (чоловіки, жінки, молодь, пенсіонери), а також осіб, що бажають працювати не за наймом, а на правах самозайнятості або підприємництва.

Рис. 8. Графічна модель ринку робочої сили

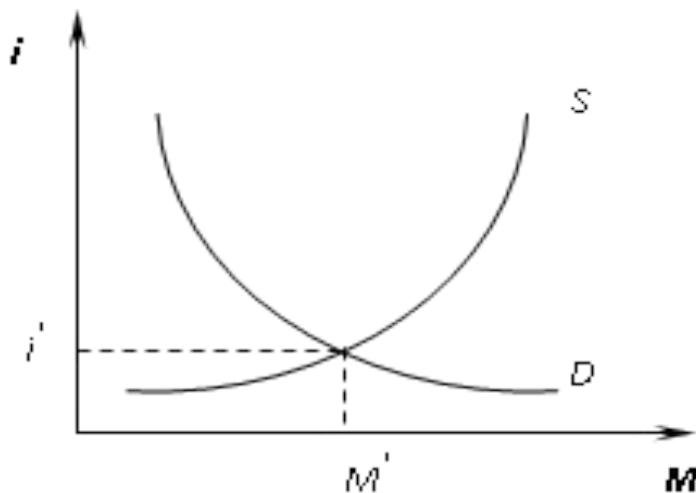

РИНОК ГРОШЕЙ (КАПІТАЛІВ) – Є РИНКОМ, ДЕ ВИНИКАЮТЬ ВІДНОСИНИ З ПРИВОДУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ТИМЧАСОВО ВІЛЬНИХ ГРОШОВИХ ЗАСОБІВ.

Відмінності між ринком грошей та ринком капіталів:

- на ринку капіталів купують гроші (беруть кредити) для придбання засобів виробництва; на ринку грошей – для придбання будь-яких товарів;
- ринок грошей охоплює лише короткотермінові позички (терміном від одного дня до одного року), а також ринок валют; ринок капіталів – це ринок середньо- і довготермінових кредитів.

Пропозицію грошей складають: підприємці, домогосподарства, органи державної та місцевої влади. Попит на гроші формується завдяки їм, як засобу обігу і як засобу нагромадження. Попит є тим більшим, чим менша норма процента (i).

Рис. 9. Графічна модель ринку грошей (капіталів)

РИНОК ЦІННИХ ПАПЕРІВ – ЦЕ РИНОК, ДЕ ВИНИКАЮТЬ ВІДНОСИНИ З ПРИВОДУ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ, А САМЕ АКЦІЙ, ОБЛІГАЦІЙ ТОЩО.

Учасники фондового ринку:

Емітенти – особи, що випускають від свого імені цінні папери і що відповідають за виконання зобов'язань, які випливають із цінних паперів.

Інвестори – юридичні й фізичні особи, що вкладають свої кошти в цінні папери.

Торговці цінними паперами – особи, які виконують посередницькі послуги для інвесторів і емітентів.

Існують первинний та вторинний ринки цінних паперів:

Первинний ринок пов'язаний з емісією (випуском) та продажем цінних паперів за номінальною ціною, **вторинний** – з перепродажем цінних паперів за курсовою ціною.

Попит на цінні папери залежить від обсягу тимчасово вільних коштів, від величини доходу (дивіденду), що його дають цінні папери їх власникам, та від величини доходу при іншому використанні грошей, тоді, коли вони надаються у користування як позичка.

Пропозиція цінних паперів визначається потребою емітентів в інвестиціях. Ціна, за якою цінний папір реалізується на вторинному ринку, називається **курсом акції**:

$$\text{Курс акції} = \frac{\text{Дивіденд}}{\text{Позичковий процент}} \cdot 100\%$$

РИНОК ІНФОРМАЦІЇ – ЦЕ РИНОК, ДЕ ВИНИКАЮТЬ ВІДНОСИНИ З ПРИВОДУ СТВОРЕННЯ, ЗБЕРІГАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ОСОБЛИВОГО ТОВАРУ – ІНФОРМАЦІЇ.

На *ринку інформації* обертаються товари особливого роду – так звані **знаки, в яких закодована інформація:**

- **знаки традиційної (паперової) інформації** (патенти, ліцензії, ноу-хау, проектна документація, рецепти);
- **знаки сучасної (машинної) інформатики** (алгоритми, програми, відеофільми, комп'ютерні ігри, магнітні звукофіксатори);
- **дослідні зразки**, які мають лише інформаційне значення, але згодом можуть використовуватись у виробництві.

ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ — ЦЕ СИСТЕМА ПІДПРИЄМСТВ ТА ОРГАНІЗАЦІЙ, ЯКІ ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ РУХ ТОВАРІВ, ПОСЛУГ, ГРОШЕЙ, ЦІННИХ ПАПЕРІВ, РОБОЧОЇ СИЛИ.

Ринкова інфраструктура через свої елементи виконує такі основні функції:

- здійснює економічне та правове консультування підприємців і захист їх інтересів у державних і приватних структурах;
- забезпечує фінансову підтримку, кредитування, аудит, страхування;
- сприяє матеріально-технічному забезпеченню і реалізації продукції підприємств;
- регулює рух робочої сили;
- здійснює маркетингове, інформаційне та рекламне обслуговування тощо.

Елементи ринкової інфраструктури:

- 1. Організаційно-технічна інфраструктура** (товарні біржі та аукціони, торгові дома і торгові палати, біржі праці, холдингові і брокерські компанії, ярмарки, пункти прокату і лізингу, різного роду асоціації підприємців і споживачів);
- 2. Фінансово-кредитна інфраструктура** (банки, фондові і валютні біржі, страхові інвестиційні компанії, фонди профспілок та інших громадських організацій);
- 3. Організаційно-дослідна інфраструктура ринку** (наукові інститути, аудиторські організації тощо).

ОДНИМИ ІЗ НАЙВАЖЛИВИШИХ ІНФРАСТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ Є **БІРЖІ ТА КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ.**

Біржа – це організаційна форма ринку, на якому відбувається вільна торгівля товарами та послугами, цінними паперами, валютою, робочою силою і здійснюється формування ринкових цін на основі співвідношення попиту й пропозиції.

Види бірж:

- 1) Товарна біржа** – регулярно-функціонуючий ринок, на якому здійснюється купівля-продаж масових товарів за стандартами і зразками
- 2) Фондова біржа** – це організований і регулярно функціонуючий ринок, на якому відбувається купівля-продаж цінних паперів
- 3) Валютна біржа** – інфраструктурний елемент, що здійснює на регулярній та впорядкованій основі купівлю-продаж іноземної валюти за ринковими цінами.
- 4) Біржа праці** - елемент ринкової інфраструктури, що регулярно здійснює посередницькі операції на ринку праці.

На біржах діють **посередники**. **Брокери** виконують біржові операції за дорученням клієнта і за його кошти, **дилери** купують і продають за власні кошти. **Маклер** – це службовець, який регулює порядок проведення торгів. Він не має права укладання біржових угод.

КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ – ЦЕ ПІДПРИЄМСТВА, ЩО ОРГАНІЗУЮТЬ РУХ ПОЗИЧКОВОГО КАПІТАЛУ З МЕТОЮ ОДЕРЖАННЯ ПРИБУТКУ.

Функції комерційних банків:

- акумуляція та мобілізація банками грошового капіталу;
- посередництво у кредиті;
- організація випуску та реалізації цінних паперів;
- проведення розрахунків і платежів в господарстві тощо.

Усі операції, що виконуються банками, поділяються на три групи: пасивні, активні та комісійні:

- **Активні операції** спрямовані на використання ресурсів банку (надання позичок)
- **Пасивні** операції спрямовані на залучення коштів.
- **Комісійні операції** – це посередницька діяльність з обслуговування платежів клієнтів, отримання грошей за борговими зобов'язаннями (векселями, чеками) за дорученням своїх клієнтів, розпорядження цінними паперами клієнтів тощо.

Мета діяльності банків – **банківський прибуток**.

Банківський прибуток – це різниця між позичковим і банківським відсотком за винятком витрат на ведення банківської діяльності (витрати на обслуговування клієнтів):

$$P_b = \frac{K_p \cdot N\% - K_{\text{депозит}} \cdot N_b}{100\%} - \text{costs}_b$$

де P_b – величина прибутку банку (маса банківського прибутку);
 K_p - позичковий капітал; $N\%$ - норма позичкового відсотка;
 $K_{\text{депозит}}$ – депозити вкладників; N_b - ставка банківського відсотка;
 costs_b - витрати банківської діяльності або витрати банку по виконанню кредитних операцій.

Банківський відсоток – це відсоток, що виплачується банком вкладникам на їх депозити. **Позичковий (кредитний відсоток)** – це відсоток, що банк стягує з позичальників.